

KÂŞİFÜLGİTÂ, Muhammed Hüseyin

den Irak aşiretlerinin büyük bir kısmı, İran, Hindistan, Afganistan, Katif ve Mas-kat'ta bazı Şii kesimlerince merci-i taklid olarak tanındı.

Sünnîler'le yakınlık fikrini savunan ve bunu fiilen gerçekleştirmek için gayret gösteren âlimler arasında yer alan Kâşifülgitâ 1931 yılında Kudüs'te toplanan İslâm Konferansı'na katıldı. 1933'te İran'a yaptığı seyahat sırasında Hemedan, Tahran, Horasan, Şiraz ve diğer bazı şehirleri dolaştı. 1947, 1948 ve 1950 yıllarında da İran'a çeşitli vesilelerle gitti. 1952 Şubatında İslâm Konferansı'na iştirak etmek üzere Karaçi'de bulundu. 22 Nisan 1954'te Lübnan'ın Bihamdün şehrinde, İslâm ve Hıristiyanlığın mânevî değerleri ve bunların genç nesillere aktarılması, her iki dinin komünizme karşı tutumları konularında müslüman ve hıristiyan din adamlarının çağırıldığı konferansa katılması için Amerika'dan yapılan daveti reddetti. Ancak *el-Müşülû'l-ʿulyâ fi'l-İslâm lâ fi Bihamdün* adıyla bir tebliğ göndererek konuyla ilgili görüşlerini açıkladı ve İngiltere ile Amerika'nın sömürgeci politikalarını eleştirdi. Irak'ta son dönemde dinî liderliği ve ilmî çalışmaları yanında ıslahatçı kişiliği, sömürgeciliğe karşı verdiği mücadeleye de tanınan Kâşifülgitâ 19 Temmuz 1954'te İran'ın Kerend şehrinde vefat etti, cenazesi Necef'e götürülerek daha önce hazırlattığı kabrine defnedildi.

Eserleri. Kâşifülgitâ, çeşitli konularda seksen civarında eser ve risâle kaleme almış olup bunlardan basılanların başlıcaları şunlardır: **1.** *Naẓmü Keşfi'l-estâr ʿan vecihi'l-gâ'ib ʿani'l-ebşâr* (Tebriz 1318). Hüseyin b. Muhammed Takî en-Nürî'nin eserinin manzum hale getirilmiş şeklidir. **2.** *ed-Dîn ve'l-İslâm (ed-Daʿvetü'l-İslâmiyye*, I-II, Sayda 1330-1331). **3.** *ʿAynü'l-Mizân* (Sayda 1330). Cemâleddin el-Kâsimî'nin *Mizânü'l-cerh ve't-taʿdil* adlı eserini tenkit ettiği bir çalışmadır (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerʿa*, XV, 373). **4.** *el-Mürâcâʿâtü'r-Reyhâniyye (el-Mütâlaʿât ve'l-mürâcâʿât, en-Nuḳûd ve'r-rudûd*, I-II, Beyrut - Sayda 1331). Emîn er-Reyhânî, Anistâs el-Kermilî, *Târîhu âdâbi'l-luġati'l-ʿArabiyye* adlı eseri vesilesiyle Corcî Zeydân, Ezher hocalarından Yûsuf ed-Dicvî ve Cemâleddin el-Kâsimî ile olan tartışmalarını ihtiva etmektedir. **5.** *et-Tavzîh fi beyânî mâ hüve'l-İncil ve men hüve'l-Mesîh* (I, Sayda 1331; II, Bağdad 1346). **6.** *el-Âyâtü'l-beyyinât fi kamʿi'l-bidaʿ ve'd-dalâlat* (Necf 1335, 1345).

Emevîler, Bahâîler, Vehhâbîler ve materialistlere reddiye mahiyetinde çeşitli risâlelerden oluşmaktadır. **7.** *Hâşiye ʿalâ Tebşirati'l-müteʿallimîn* (Bağdad 1338). **8.** *Vecîzetü'l-ahkâm* (Bağdad 1338, 1360; Necf 1366). **9.** *el-Arz ve't-türbetü'l-Hüseyniyye* (Necf 1345, 1365, 1373, 1380; Sayda 1351). Bu risâlenin *Yeryüzü ve Hüseyin'in Toprağı* adıyla Abdülbaki Gölpinarlı tarafından yapılan özet tercümesi *Ca'ferî Mezhebi ve Esasları'nın* (aş. bk.) sonunda yayımlanmıştır. **10.** *Nebze mine's-siyâseti'l-Hüseyniyye* (Necf 1345, 1373). **11.** *el-Mevâkibü'l-Hüseyniyye* (Necf 1345). *el-Âyâtü'l-beyyinât* adlı eserinin bir bölümünü oluşturan risâlesidir. **12.** *Suʿâl ve cevâb: Fetâvâ* (Necf 1348, 1370). **13.** *Aşlû's-Şi'a ve usûlühâ.* Şi'a'nın akaid ve fıkıh konusundaki temel esaslarının ele alındığı bir eser olup birçok defa basılmış (Sayda 1351; Bağdad 1363; Beyrut 1963, 7. bs. Necf 1355, 1381; Beyrut 1410/1990), Farsça (*Kitâb-ı Rişeh-i Şi'a ve Pâyhâ-yi Ân* [trc. Ali Rızâ Hüsrevânî], Tahran 1317, 1371), İngilizce ve Türkçe'ye (*Ca'ferî Mezhebi ve Esasları*, trc. Abdülbâkiy Gölpinarlı, İstanbul 1960, 1966; Kum 1412/1992, 5. bs.) çevrilmiştir. **14.** *Hâşiye ʿalâ Sefineti'n-necât* (I-IV, Necf 1355-1356, 1364). Ağabeyi Ahmed Kâşifülgitâ'nın eseri üzerine kaleme aldığı bir hâşiye olup *Sefinetü'n-necât*'in Farsça tercümesi olan *ʿAynü'l-hayât* üzerine de bir hâşiye yazmıştır (Bombay 1340-1341). **15.** *Mişâku'l-vaṭani'l-ʿArabî* (Necf 1358; Bağdad 1958; Kerbelâ 1960). **16.** *Tahrîrü'l-Mecelle* (I-V, Necf 1359-1362). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de gördüğü eksiklikleri tamamlamak maksadıyla kaleme aldığı bir şerhtir. **17.** *Zâdü'l-muḳallidîn* (Necf 1366, 1372). Fıkha dair Farsça bir eserdir. **18.** *Hâşiye ʿale'l-ʿUrveti'l-vuşḳâ* (Necf 1367). Hocası Tabâtabâî'nin eserine yazdığı hâşiyedir. **19.** *el-Firdevsü'l-â'lâ* (Necf 1371; Tebriz 1372). Bazı şerʿî hükümlerin illet ve hikmetlerine dairdir. **20.** *Menâsikü'l-hac* (Necf 1371). **21.** *el-Müşülû'l-ʿulyâ fi'l-İslâm lâ fi Bihamdün* (Necf 1373; Tahran 1403). Ali Şeriatî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir (Meşhed 1334). **22.** *el-Muḳâverre mâ'a's-sefîreyn el-Emrîki ve'l-Birîṭânî* (Necf 1373). **23.** *Mebâdi'l-îmân* (Necf 1378, 1387). **24.** *Cennetü'l-meʿvâ* (Tebriz 1380). **25.** *Fîs-Siyâse ve'l-hikme* (nşr. Abdülhalîm Âl-i Kâşifülgitâ, Beyrut 1401/1981). **27.** *Naḳẓu fetâvâ'l-Vehhâbiyye. el-Âyâtü'l-beyyinât* adlı kitabının bir bölümünü oluşturan risâlesidir (nşr. Seyyid Gıyâs

Tu'me, Kum 1416/1995). **28.** *el-ʿAbekâtü'l-ʿanberîyye fi't-tabakâti'l-Ca'ferîyye.* Kâşifülgitâ ailesinin atası ve diğer önemli kişilerinin biyografisine dair olup XVIII-XIX. yüzyıllarda Necef'in sosyal ve siyasal tarihiyle buradaki dinî önderlik konusunda önemli bir kaynaktır. Cevdet el-Kazvîni tarafından Ca'fer b. Hızır Kâşifülgitâ'nın *Menhecû'r-reşâd li-men erâde's-sedâd* adlı eseriyle birlikte neşredilmiştir (Beyrut 1418/1998) (eserlerinin bir listesi için bk. C. Avvâd, III, 144-147; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *Tabakâtü a'lâmi's-Şi'a*, I/2, s. 619; Ca'fer Bâkır Âl-i Mahbûbe, III, 184-186).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hüseyin Kâşifülgitâ, *Fîs-Siyâse ve'l-hikme* (nşr. Abdülhalîm Âl-i Kâşifülgitâ), Beyrut 1401/1981, neşredenin girişi, s. 5-18; a.mlf., *el-ʿAbekâtü'l-ʿanberîyye fi't-tabakâti'l-Ca'ferîyye* (nşr. Cevdet el-Kazvîni), Beyrut 1418/1998, s. 12-18 (kendî yazdığı biyografisi); C. Avvâd, *Mu'cemû'l-mü'ellifine'l-İrâkiyyin*, Bağdad 1969, III, 144-147; Hanbâbâ, *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Çâpî-yi ʿArabî*, Tahran 1344 hş., s. 6, 43, 63, 158, 165, 225, 255, 274, 289, 371, 404, 406, 642, 662, 779, 784, 810, 829, 890, 933, 938, 943, 966; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerʿa ilâ teşâni'î's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, X, 20; XV, 373; XVIII, 11; XXI, 295; XXIII, 232; XXIV, 222, 295-296; a.mlf., *Tabakâtü a'lâmi's-Şi'a*, Meşhed 1404, I/2, s. 612-619; Muhammed Hırzûddin, *Ma'ârifü'r-ricâl* (nşr. M. Hüseyin Hırzûddin), Kum 1405, II, 272-276; Ca'fer Bâkır Âl-i Mahbûbe, *Mâzi'n-Necf ve hâzîruhâ*, Beyrut 1406/1986, III, 182-189; M. Mehdi el-Müsevi, *Aḫsenü'l-ved'â fi terâcimi eşeri müctehidi's-Şi'a*, Beyrut 1413/1993, II, 69-70; Ali Ahmed el-Behâdlî, *el-Havzetü'l-İlmiyye fi'n-Necf*, Beyrut 1413/1993, s. 324-327; İshak Nakkâş, *Şi'a-tü'l-İrâk* (trc. Abdülilâh en-Nuaymî), Dimaşk 1996, s. 103-104, 111, 158-160, 221-227, 454-456, 468-469; Hasan Yûsufî Eşkürî, "Muhammed Hüseyin b. ʿAlî Âl-i Kâşifü'l-ġitâ", *DMBİ*, II, 105-107.

AHMET ÖZEL

KAŞKAY

İran'ın Fars eyaletinde yaşayan bir Türk topluluğu.

İran kaynaklarında Kaşkâi şeklinde geçen bu adın nereden geldiği ve anlamı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak kelimenin Doğu Türkçesi'nde at, sığır ve koyun gibi hayvanların alınlarındaki kırtma-ya karşılık kullanılan *kaşka* ile (Batı Türkçesi'nde sakat) alakası olduğu düşünülebilir. Bu ad ayrıca Çağatay Türkçesi'nde "parlak" ve "yiğil" gibi mecazi mânalar da taşımaktadır. Bazı Kaçar devri müelliflerinin Kaşkay'ın kaçmak fiilinden geldiği yolundaki kayıtları ise ilmî dayanaktan

yoksundur. Nitekim son yüzyıllarda ortaya çıkmış bir topluluk olan Kaşkaylar'ın XVIII. asırdan önceki kaynaklarda adına rastlanılmadığı gibi çağdaş eserlerde de nasıl teşekkül ettiklerine dair bilgi yoktur. Bununla beraber birçok tanınmış Türkmen oymağının Afgan hâkimiyeti esnasında, kendilerini onlara karşı korumak için kuvvetli Şahilu oymağının etrafında birleştikleri ve bu ili meydana getirmiş oldukları tahmin edilmektedir. Şahilu oymağı ise Sâve yöresindeki Halaçlar'ın Fars eyaletine göç etmiş bir kolu olup daha sonra Lur, Kürd ve Şular'a mensup bazı küçük oymaklar da bu topluluğa katılmıştır.

Kaşkaylar'ın yurtları Fars eyaletinin kuzeybatısından başlayıp güneydoğuya doğru uzanmakta ve Şeş nahiye, Çehârdanke, Kâmfirûz, Ardahan, Kâzerûn, Ferrâşbend, Mahalerbaa, Firûzâbâd, Meymend, Efrac, Hunc ve Mahûr Milânî yörelerini içine almaktaydı. Bunlardan ilk beşi yaylakları, diğerleri de kışlakları idi. İlin başında bulunan hanlar, çok defa Firûzâbâd'da kışarlardı. Kaşkaylar'ın bu yurtları "vilâyet-i Kaşkâi" adıyla ayrı bir idarî bölge halinde teşkilâtlandırılmıştır. Oymak teşkilâtları diğer Türk illerinde olduğu gibi boylara (tâife), boylar obalara (tire) ve obalar da ocaklara ayrılmıştı. Topluluğun başında "ilhan" unvanını taşıyan bir kimse bulunmakta ve vekiline de "ilbeyi" denilmekteydi. Yönetimde en etkin kişi ilbeyi olup ilhanın oğlu veya kardeşi gibi en yakın akrabasından; ilhan ise Kaşkay ilini idare eden ailenin fertlerinden biri olmak üzere şah tarafından seçilirdi.

Kaşkay ilinin tarihî bakımından en önemli boyları ve obaları şunlardı: Bayat, İğdir (Oğuz boyu), Beydili, Çarılı (Oğuz boyu ?), Şamlı (Safevî kızılbaş Türkü oymağı), Ağaçeriler, Halaç (adı IX. yüzyıldan beri kaynaklarda geçen Türk kavmi), Musullu (Akkoyunlu oymağı) ve Oryad (Oyrad Moğol kalıntısı). Bunlardan Halaçlar dışında kalanlar Anadolu asıllıydılar. Bugün ise İran'da Derreşûrî, Şeşbölükî, Keşkülî Büzürg, Ameleh ve Fâris-i Meydân olmak üzere beş ana gruba ve bunların alt kollarına ayrılmışlardır.

Töreye sıkı bir şekilde bağlı olan Kaşkaylar'ın hiç biri seyyahların verdikleri bilgilere göre törenin en önemsiz sayılan maddesine bile aykırı davranmazdı. Bu durum, günümüzde onların İran'ın en güçlü topluluğu sayılmasında birinci derecede etkili olmuştur. Kaşkaylar'ın elli yıl öncesine kadar büyük çokluğu göçebe ha-

yatı yaşamakta ve bunun bir gereği olarak da koyun, at, deve ve sığır beslemekteydi. Ayrıca önemli bir kısmının yaylalarda tarlaları vardı ve civardaki köylüler bu tarlalarda ziraat yapmaktaydılar. "Raiyyet-i Kaşkâi" denilen ve hizmetleri karşılığında her yıl iki koyunla mahsulden pay alan bu köylüler Kaşkaylar'ın yardım ve himayesinde hükümet memurlarının kötü muamelelerinden kurtulmuşlardı. Bundan dolayı Kaşkay raiyyetine diğer köylüler tarafından mutlu insanlar gözüyle bakılmıştır. Kaşkaylar'ın halis yünden imal edilmiş, geleneksel motiflerle süslenmiş ve tabii boya ile boyanmış ve sanat değeri yüksek halı, kilim ve seccadeleri iç ve dış piyasada her zaman revaçta olmuştur. Kaşkaylar arasında diğer Türk topluluklarında olduğu gibi kadın sosyal hayatta önemli bir yer kazanmıştır. Evlilikte ise bütün Türk boylarında mevcut başlık geleneği vardı.

Kaşkay Türkçesi Oğuz Türkçesi'nin bir şivesi olup Türkiye Türkçesi'ne çok yakındır; gelenekleri de Türkiye Türkleri'ninkinin hemen aynıdır. Âşık denilen saz şairleri aşk ve kahramanlık türküleri söyler, Köroğlu destanı herkes tarafından bilinir ve sevilir. Hatta Kaşkay halkının derin sevgisi dolayısıyla Köroğlu destanı Fars eyaletindeki Türk asıllı olmayan oymaklar ve köylüler arasında da yayılmıştır.

Avrupalı seyyahlardan Dupré (1807-1809) Kaşkaylar'ın nüfuslarını 12-15.000 arasında gösterir. Lady Shell (XIX. yüzyılın ortaları) onların 30-40.000 çadira sahip olduklarını bildirir. Curzon ise (1889) Kaşkaylar'ın sayılarını 25.000 olarak verirken mübalağalı bir şekilde onların evvelce 60.000 çadır olup 120.000 atlı çıkardıklarını da yazar. Bununla beraber Kaşkaylar'ın hiçbir zaman 15.000 atlıdan fazla bir kuvvet çıkaramadıkları ve hatta I. Dünya Savaşı'nda İngilizler'e karşı bile ancak 5000 atlı ile mücadele ettikleri bilinmektedir. 2000 yılında İran'da 1 milyon Kaşkay yaşamaktaydı.

Kaşkaylar'ın ilk büyük ilhanları Hasan Han ile kardeşi İsmâil Han'dır. Bu ilhanlar Kerim Han Zend (ö. 1779) ve halefleri zamanında yaşadılar. Fakat Zend devrinin sonlarına doğru bilinmeyen sebepler yüzünden Hasan Han'ın eli kesilmiş ve kardeşi İsmâil Han'ın da gözleri çıkarılmıştır. İsmâil Han'ın oğlu Canı Han (ö. 1824), onun oğlu Muhammed Ali Han (ö. 1852), kardeşi Muhammed Kulı Han (ö. 1866) ve bunun oğlu Sultan Muhammed Han XIX. yüzyılın en ünlü Kaşkay ilhanları idi.

Bunlardan Muhammed Ali Han ile oğlu Cihangir Han'ın Kaçar hânedanının güveyileri arasında yer almış oldukları bilinmektedir.

Kaçar hânedanının hâkimiyetine son verilmesinden sonra Rızâ Şah'ın kurduğu yeni rejimde Kaşkaylar da diğer oymaklar gibi silâhtan tecrit edilip hükümetin kontrolü altına alındılar (1930). Bütün yayla göçmenleri yerleşik hale gelmeye zorlandı. Bu sırada İlhan Savletüddeve Tahrân'a getirildi ve hapsedildi; oğulları ise ülkeyi terketmeye mecbur bırakıldı. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Rızâ Şah'ın tahttan uzaklaştırılması üzerine İlhan Savletüddeve'nin oğulları İran'a geri döndüler. Bunlardan Nâsır Han, bu sırada hapishanede ölen (Kaşkaylar'dan çoğu öldürüldüğüne inanıyor) babası Savletüddeve'nin yerine ilhan seçildi ve Kaşkaylar'ın yönetimini ele geçirdi. Onun zamanında Kaşkay ili, kendilerine sığınan Alman ajanların çok köklü geleneklerden dolayı İngilizler'e teslim edilmemesi üzerine büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kaldı. Fakat bu durum Türk elçisinin aracılığıyla atlatıldı (1943).

1963 yılında İran hükümetinin merkezî idareyi güçlendirme çalışmaları sırasında Kaşkaylar üzerine karadan ve havadan girişilen geniş bir harekât sonucu bütün silâhlar toplandı gibi başta İlhan Nâsır Han olmak üzere aile mensupları ikinci defa İran'ı terketmeye mecbur bırakıldı. Bu dönemde büyük bölümü yerleşik çiftçi veya şehirde işçi olarak yaşamaya mecbur kaldı. 1979'da İran İslâm Cumhuriyeti kurulunca ilhan ailesi tekrar yurduna döndü. Yeni rejim, han ailesinin evvelce sahip olduğu başlıca hakları geri verdi. Bugün Kaşkaylar parlamentoda kendi milletvekilleriyle temsil edilmektedir. Bu dönemde Kaşkaylar'ın çoğu göçebe yaylacılığına geri döndü.

BİBLİYOGRAFYA :

Mirzâ Muhammed Sâdık, *Tarih-i Gittigüşâ* (nşr. Sa'id-i Nefisi), Tahran 1317 hş., tür.yer.; Muhammed Takî, *Nâsihu't-tevârih* (nşr. Cihangir Kâimmakâmî), Tahran 1337 hş., II-III, tür.yer.; Hidâyet, *Ravzatü's-şafâ*, IX-X, tür.yer.; A. Dupré, *Voyage en Perse*, Paris 1819, II, 463-464; L. Sheil, *Glimpses of Life and Manners in Persia*, London 1856, s. 398-399; G. N. Curzon, *Persia and the Persian Question*, London 1892, II, 112-113; Mes'ûd Keyhân, *Cogrâfiyâ-yi Mufaşşal-i İrân*, Tahran 1311 hş., II, 78-86; Muhammed Behmen Begî, *'Örf ve 'Âdet-i 'Aşâyir-i Fars*, Tahran 1324 hş., tür.yer.; M. T. Ullens de Schooten, *Lords of the Mountains*, London 1956, s. 52, 88, 115, 116, 118; F. Barth, *Nomads of South Persia*, Boston 1961, s. 126-

KAŞKAY

129; Hasan-e Fasâ'î's, *History of Persia under Qājār Rule* (trc. H. Busse), London-New York 1972, tür.yer.; L. Beck, "Qashqa'i", *Muslim Peoples*, II, 631-637; a.mlf., "Economic Transformations Among Qashqa'i Nomads, 1962-1978", *Modern Iran* (ed. M. E. Bonine - N. R. Keddie), Albany 1981, s. 99-122; a.mlf., *Nomad, A Year in the Life A Qashqa'i Tribesman in Iran*, Berkeley 1991; Sikender Ermânullâhî Bahârvend, *Küçneşini der Îrân*, Tahran 1374 hş./1995, tür.yer.; G. Carrod, "The Qashqai Tribe of Fars", *JRCAS*, XXX/3-4 (1946), s. 294, 295, 296-297; F. Shor, "We Dwelt in Kashkai Tents", *National Geographic Magazin*, CI/6, Washington 1952, s. 803-832; Mirza Bala, "Kaşkay", *İA*, VI, 414-417; W. Barthold, "Kashkai", *EI*, II, 837-838; F. Sümer, "Kaşkay", *EP* (İng.), IV, 705-706.

FARUK SÜMER

KAŞTÂLE

(bk. KASTİLYA).

KAT'

(bk. KATI').

KAT'

(القطع)

Okuyuşta nefes almak veya kıraati sona erdirmek amacıyla kelimenin sonunda sesi kesip durmak anlamında kıraat terimi (bk. VAKF ve İBTİDÂ).

KATÂDE b. DİÂME

(قنادة بن دعامة)

Ebü'l-Hattâb Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî (ö. 117/735)

Müfessir tâbîi.

60 (680) veya 61 yılında âmâ olarak doğdu; bedevî bir aileye mensuptur. Soyu Şeybânoğulları'ndan Sedûs kabilesine dayanır. Ailesinin çölden Benî Şeybân'ın yanına, ardından Sedûs kabilesiyle birlikte Basra'ya göç ettiği nakledilir. Öğrenmeye karşı büyük bir istek duyan Katâde, Hasan-ı Basrî'nin yanında on iki yıl bulundu ve ondan kıraat, tefsir, hadis ve diğer ilimlerde istifade etti. Ayrıca kıraat ilmiyle ilgili rivayetleri Enes b. Mâlik, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî, Hasan-ı Basrî ve İbn Sîrîn'den aldı. Sahâbeden Enes b. Mâlik'le tâbiünden Saîd b. Müseyyeb, Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn, İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebû Rebâh, Şa'bî, Ebü'l-Âliye er-Riyâhî ve daha pek çok kimseden hadis dinledi, çeşit-

li ilimlere ait bilgiler edindi. Kendisinden Şu'be b. Haccâc, Ma'mer b. Râşid, Hemmâm b. Yahyâ, Saîd b. Ebû Arûbe, Ebân b. Yezîd, Eyyûb es-Sahtiyânî, Evzâî, Ebû Hanîfe ve diğerleri rivayette bulunmuştur. Takvâ sahibi olduğu belirtilen Katâde Vâsî'ta çıkan veba salgınında 117'de (735) vefat etti. Ölüm tarihinin 118 olduğu da kaydedilmiştir.

Siyasî bakımdan büyük çalkantıların olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen Katâde herhangi bir tarafın yanında yer almadı, öncünceye kadar ilimle meşgul oldu. Güçlü hâfızası insanlar arasında dar-bimesel haline geldi. Duyduğu her şeyi ezberlediğini söylediği (Ahmed b. Hanbel, I, 173), Saîd b. Müseyyeb'in yanında sekiz gün kaldıktan sonra onun kendisine, "Artık git, zira bende ne varsa aldın" dediği (Şîrâzî, s. 94) zikredilmiştir.

Katâde dönemin revaçta olan dinî ve içtimaî ilimlerini öğrenmiş, özellikle tefsir alanında uzmanlaşmış, ayrıca Arap dili, Câhiliye şiiri, Arap tarihi ve neseb ilminde devrinin önde gelen âlimi olmuştur. Gerek takrirlerinde gerekse sorulara verdiği cevaplarda çok defa kendi görüşünü ortaya koymaktan çekinen, dönemindeki tartışmalara girmeyen ve Mu'tezile'den uzak duran Katâde'nin, şerri kullara hamlerek bir anlamda kader kapsamından çıkardığı ve Ehl-i sünnet inancına ters düştüğü ileri sürülmüş, Yâkût ise onun bu düşüncesinden rücû ettiğini söylemiştir. Ancak Zehebî, Katâde'nin bu düşünce ile âhirete göçtüğü görüşündedir (*A'lâmü'n-nübelâ*, V, 277).

Hadis otoriteleri ondan "sika râvî" ve "hâfız" diye söz etmiş, Ali b. Medîni, büyük şehirlerdeki isnad zincirlerinin isimleri üzerinde keşiştiği altı kişiden birinin Katâde olduğunu söylemiştir. Hadislerine *Kütüb-i Sitte*'de yer verilen Katâde'nin rivayetleri daha çok Abdürrezzâk es-San'ânî'nin *el-Muşannef*'inde bulunmaktadır. Katâde sahâbe içinde sadece Enes b. Mâlik'ten hadis aldığı halde (Hâkim en-Nîsâbü'rî, s. 111) başka sahâbilerden de aldığı anlayışına yol açan rivayetleri sebebiyle eleştirilmiş, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, onun bizzat dinlemediği otuz kadar kimseden hadis rivayet ettiğini zikretmiştir. Ancak Katâde, rivayetlerinde kullandığı "haddesenâ" ve "kâle" lafızlarıyla hangi hadislerin rivayet zincirinin tam, hangisinin eksik olduğunu göstermiş, bu sebeple Şu'be b. Haccâc, Katâde'nin rivayet ettiği hadislerin mürsel olanıyla olmayanı ayırabildiğini söylemiştir (İbn Sa'd, VII, 229). Diğer taraftan tedlîs

anlamına gelen bu çeşit mürsellerin o dönemlerde çok yadınmadığı, sahâbeden de bu tür rivayetleri olanların bulunduğu belirtilmiş, meselâ Abdullah b. Abbas'ın rivayet tarzının çok defa bu olduğu, onun da sahâbeden alıp Resûlullah'a nisbetle rivayet ettiği ifade edilmiştir (Süyûtî, I, 221). Bu eleştirilere rağmen büyük hadis imamlarının Katâde'nin rivayetlerini eserlerine almış olması onunla ilgili bir güven probleminin bulunmadığını göstermektedir.

Tefsirde dördüncü tabakanın başı kabul edilen, tefsir bilgisi hakkında Ahmed b. Hanbel'in övücü ifadeler kullandığı Katâde'nin (*el-İlel*, I, 488; II, 540) bu ilme dair kavillerinin muteber hadis ve tefsir kaynaklarında yer alması onun bu sahadaki önemini gösterir. "Kur'an'da hiçbir âyet yoktur ki onun hakkında bir şey işitmiş olmayayım" diyen Katâde'nin (Mizzî, XXIII, 511) tefsirle ilgili rivayetlerinin pek çoğu Taberî'nin *el-Câmi'u'l-beyân*'ında mevcuttur. Bedr, Taberî'nin tefsirinde Katâde'ye ait 5000 kadar kavil bulunduğunu söyler (*Tefsiru Katâde*, s. 9, 38). Katâde, Kur'an tefsirinde diğer müfessir tâbiiler gibi sırasıyla Kur'an'ın kendisini, hadisleri, sahâbe ve tâbiin kavillerini, Arap dili ve şiirini, ensab ve eyyâm-ı Arab bilgilerini, Arap örf ve âdetlerini, az olarak da kendi re'yini kullanır; âyetin âyetle tefsirinde anlamı ortaya çıkarmaya çalışmanın yanında ondaki belâgata, üslûba, lafızlara başka âyetlerden şahitler getirir; âyetler arasındaki münasebet üzerinde durur (örnekler için bk. Taberî, XX, 158; XXII, 102; Abdullah Ebû's-Suûd Bedr, s. 57-61). Tefsire dair rivayetlerinde az da olsa İsrâiliyat'a yer veren ve tâbiilerin sözlerinden de yararlanan Katâde, Arap dili ve edebiyatı alanındaki birikimi sayesinde mânası kapalı kelimeleri açıklarken eş anlamlı kelime ve deyim bulmakta zorlanmamış, pek çok bölge ve kabileye ait kullanışları örnek olarak zikretmiştir. Uygun karşılıklar seçerken gramer inceliklerine girmek yerine bu seçimdeki tarihî arka planı ortaya koymuştur. Meselâ Müddessir sûresindeki "ve şiyâbeke fe tahhir" âyetini (74/4) "tahhir mine'l-işmi ve'l-ma'âşî (güناه ve mâsiyetten koru)" şeklinde tefsir etmiş, Araplar'ın "tahhir şiyâbeke" dediklerinde mânevî bir şeyi amaçladıklarını örnekler vererek ortaya koymuştur (Taberî, XXIX, 145; Kurtubî, XIX, 62-63).

Ebü İshak eş-Şîrâzî'nin Basralı fakih tâbiilerden saydığı Katâde bir fıkıh kaynağı olarak Kur'an'dan istifade ederken çoğunlukla Zâhirîler gibi davranmıştır. Me-